

acestor monumente, : Capua, pentru perioada republicană tirzie, Aquileia pentru începutul erei noastre și Ostia pentru sec. al II-lea. Analiza se desfășoară apoi pe larg în capitolul intitulat « Verwendung und Bedeutung d. Berufsbilder », unde G. Z. examinează atributele meseriilor, comparativ cu simbolistica funerară, modalitățile de reprezentare (îmbrăcămintea meseriașului, meseriașul ca « maistru », meseriașul ca antreprenor etc.), pentru a conchide apoi asupra evoluției istorice a conștiinței de sine a meșteșugarilor.

Cercetarea morfologică începe cu un scurt istoric al reprezentărilor profesionale din arta greacă, începând cu seria de *pinakes* protocorintice din sec. al VII-lea până la reliefurile cu banchet funebru și până la acele *columellae*, monumente funerare în formă de coloană cunoscute la Atena din sec. al III-lea î.e.n. După ce face inventarul elementelor iconografice elenistice preluate la Roma, G. Z. stabilește caracteristicile formale ale reliefurilor cu reprezentări profesionale. În concluzie, autorul încearcă să reevalueze conceptul lui R. Bianchi Bandinelli *arte plebea*, pornind de la studiul monumentelor examinate în volum : « Postularea unei forțe creatoare a membrilor plebei romane se poate face numai în ceea ce privește elementele de conținut, în timp ce ea este exclusă pentru mijloacele de expresie, cu toate caracteristicile lor formale ».

Partea a doua a volumului este ocupată de un catalog dezvoltat al tuturor monumentelor, ordonat după criteriile anticvarice, fiecare piesă excelent ilustrată.

Ca și alte numeroase lucrări monografice, apărute în ultima vreme, cartea lui G.Z. a format obiectul unei teze de doctorat, susținute în 1978 la Facultatea de Filozofie a Universității Ludwig-Maximilian de la München, indicând încă o dată înălțimea « ștachetei » de la care se acordă în FRG titlurile academice.

București, mai 1984

Maria Alexandrescu Vianu

A. LENGYEL — G.T.B. RADAN (ed.), *The Archaeology of Roman Pannonia*. Lexington—Budapest, The University Press of Kentucky — Akadémiai Kiadó, 1980, 506 p. + CLXVII planșe aparte și o hartă.

Volumul se publică sub îngrijirea lui Alfonz Lengyel, decan al Institutului de artă și arheologie mediteraneană din Cincinnati (Ohio), și George T. B. Radan, profesor de artă și arheologie la Villanova University (Pennsylvania), care semnează o substanțială introducere (p. 17—31) privitoare la progresul studiilor arheologice și istorice asupra Pannoniei romane.

Volumul se deschide cu trei studii tratând probleme oarecum colaterale titlului propus : astfel, Ferenc Fülöp prezintă cercetarea istoriei acestei provincii în Ungaria (*limes*, așezări urbane, p. 33—56); Sándor Soproni tratează despre geografia Pannoniei (stringe sursele antice privitoare la forme de relief, ape, agricultură și resurse naturale, p. 57—63); Otto Trogmayer face o prezentare a Pannoniei înainte de cucerirea romană (paleolitic, neolitic, epoca bronzului și cea a fierului, p. 65—84).

Urmează nu mai puțin de 15 studii tratând probleme de un deosebit interes pentru istoria Pannoniei și arheologia romană în general. Menționăm pentru început contribuția lui Lászlo Barkóczy, care prezintă istoria acestui teritoriu înainte de cucerirea romană, apoi pe aceea a provinciei de la cucerirea și organizarea ei sub Flavii până la mijlocul secolului al V-lea (p. 85—124). Urmează studiile semnate de Jenő Fitz despre administrație și armată (p. 125—140), populație (p. 141—159), precum și unele aspecte ale vieții romane cotidiene (p. 161—175). Edith B. Thomas semnează o valoroasă contribuție privind religia în Pannonia (divinitățile clasice ale panteonului greco-roman, cultele orientale, creștinismul, p. 177—206). S. Soproni studiază drumurile, îndeosebi pe baza itinerariilor antice și inscripțiilor militare (p. 207—217), precum și evoluția *limes*-ului — din secolul I e.n. până în secolul al IV-lea (p. 219—238).

Viața civilă în Pannonia formează obiectul capitolelor semnate de : Klára Póczy, despre așezările din Pannonia (îndeosebi procesul de urbanizare, p. 239—274); Edith B. Thomas, cunoscuta specialistă în problema *villae*-lor din Pannonia (p. 239—321); J. Fitz, despre viața economică (agricultură, meșteșuguri, comerț, p. 323—335); Katalin Biró-Sey, despre circulația monetară (din perioada romană până în antichitatea tirzie, p. 381—383); de asemenea, Éva B. Bónis despre ceramică (de uz comun sau de lux, locală sau de import, dar și despre opaițe sau teracote, p. 357—368; vezi fig. 64—67, unde prezintă principalele tipuri de vase din lut ars din Pannonia, din secolul I până în secolul al IV-lea). De asemenea, Edith B. Thomas tratează despre piese de armament : coifuri, scuturi (*umbones*), pumnale (p. 385—396).

Antichitatea tirzie (Pannonia din secolul V pînă în secolul IX) este tratată în contribuția semnată de Ágnes Salamon și Ágnes Cs. Sós, avînd ca repere cronologice prezența în spațiul panono-danubian a popoarelor migratoare : huni, ostrogoți, longobarzi, avari, apoi distrugerea puterii avarie de către franci, precum și așezarea slavilor în Pannonia.

Ca apendice se publică unele cercetări din domeniul disciplinelor auxiliare ale arheologiei, pe baza unor metode moderne de investigare.

Principalele momente ale istoriei Panthoniei se găsesc în tabelul cronologic final întocmit de Alfonz Lengyel (p. 477—487). Un indice general (p. 489—506) facilitează utilizarea volumului ca instrument de lucru : pe lângă faptul că ne pune la îndemînă o prezentare complexă și amănunțită a vieții romane în Pannonia, pînă în antichitatea tirzie, el este în multe privințe și un excelent manual de arheologie panono-romană. Cercetătorii care au la îndemînă această carte vor beneficia într-o măsură la fel de importantă de bibliografia bogată ce însoțește aproape fără excepție fiecare capitol al *Arheologiei Panthoniei romane*.

București, februarie 1983

Constantin C. Petolescu